

ПАРАЎНАЛЬНЫ АНАЛІЗ СЛОЎ ЮРЫДЫЧНАЙ ЛЕКСІКІ Ў БЕЛАРУСКАЙ, НЯМЕЦКАЙ І ПОЛЬСКАЙ МОВАХ

Юрыдычная лексіка ў большасці моў Свету паходзіць з лацінскай або старажытнай грэчаскай моў. Але ўсё ж такі неабходна заўважыць, што пры ўтварэнні ўласных словаў юрыдычнай лексікі часцей за ўсё карысталіся метадам калькавання, безумоўна, калі слова не існавала ў лексіцы дагэтуль.

Мы прааналізавалі 15 юрыдычных тэрмінаў з трох моў, каб знайсці іх падабенства па паходжанні і ўтварэнні або іхнія адрозненні. Юрыдычнай лексіка з'яўляецца спецыялізаванай, таму не дзіўна будзе заўважыць, што большасць абраных намі тэрмінаў падобныя між сабой па сэнсе і метаду ўтварэння.

У беларускай мове, асоба, якая абараняе абвінавачанага завецца абаронца або можа ўжывацца агульнае для ўсіх моў слова – адвакат. *Абаронца* з'яўляецца ўласным тэрмінам і азначае 'той, хто абараняе'. Па аналагічнай схеме гэтае слова ўжываецца і ў нямецкай мове *der Anwalt* паходзіць са старажытнасці, дзе раней мела сэнс 'той, хто мае ўладу', але з часам сэнс змяніўся. У польскай мове гэты тэрмін аналагічны беларускаму і выглядае як *obrońca* і паходзіць ад слова *brońić* 'бараніць'.

А вось асоба, якая падтрымлівае дзяржаўнае абвінавачанне завецца ў беларускай мове *абвінаўца*, што паходзіць ад слова *абвінавачваць*. У нямецкай мове гэту ролю выконвае *der Ankläger*, якое паходзіць ад дзеяслова *anklagen* 'абвінавачваць', утворанае адпаведнаму лінгвістыцы метадам. Польская мова ведае слова *oskarżyciel*, якое паходзіць ад дзеяслова *oskarżać* з аднолькавым, як і ў іншых мовах сэнсам.

Канстытуцыйнае права немагчыма ўявіць без выбараў, але каб выбары адбыліся, неабходны выбаршчыкі. Ва ўсіх трох мовах гэтае слова паходзіць ад адпаведных дзеясловаў словаўтваральнымі суфіксамі – *выбаршчык* (ад 'выбіраць'), *Wähler* (aus 'wählen') і *wyborcy* (ad 'wybierać').

Для правядзення выбараў неабходна, каб былі выбарчыя бюлетэні. Само слова *бюлетэнь* паходзіць з французскай мовы, якая ў сваю чаргу ўзяла гэтае слова з лацінскай, дзе яно мела сэнс 'була, пячатка'. У нямецкай мове яно мае сэнс 'картка для галасавання' і выглядае як *der Stimmzettel*. Польская мова ведае тэрмін, як *kartka dla głosowania* 'картка для галасавання', што адпавядае нямецкаму.

Сапраўды па-рознаму ва ўсіх мовах адлюстроўваецца тэрмін – *дзяржава*. У нямецкай гэта *der Staat*, у польскай – *państwo*. Кожнае слова мае рознае паходжанне, але адзіны сэнс. Таму тут неабходна заўважыць, што гэта з

абраных намі словаў і тэрмінаў амаль адзінае, якое поўнасьцю адрозніваецца адзін ад аднаго.

Асновай любой прававой дзейнасці з’яўляецца заканадаўства. Па-нямецкі гэта *der Gesetzgebung* словаўтварэнне якога магчыма разглядаць па наступнай формуле “Gesetzgebung = Gesetz + (geben + ung)”, дзе *Gesetz* ‘закон’, *geben* ‘даваць’ і *-ung* суфікс, які ператварае дзеяслоў у назоўнік, і такім чынам мы атрымліваем сэнс “даваць закон”, які далей пераўтвараецца ў *заканадаўства*. У польскай мове гэтая дзейнасць называецца *ustawodawstwo*, якое было ўтворанае па той жа самай сістэме, што і ў беларускай і нямецкай мовах.

Асновай дзейнасці дзяржавы, яе органаў і іншых асоб, якія ўтвараюць або ўступаюць у прававыя адносіны рэгулюе часцей за ўсё закон. І зноў ва ўсіх трох мовах існуюць розныя словы, якія адлюстроўваюць гэты тэрмін. Беларускае *закон* паходзіць ад старажытнаславянскай мовы, дзе з пачатку мела рэлігійны сэнс. Нямецкае *das Gesetz* паходзіць ад слова старажытнага слова *Festsetzen* ‘святочныя ўстанаўленні’, які ў сваю чаргу паходзіць ад дзеяслова *setzen* ‘устанаўляць’. У польскай мове слова *ustawa* хутчэй за ўсё паходзіць ад дзеяслова *ustanawiać* ‘устанаўляць’, які выкарыстоўваецца для ўстанаўлення якіх-небудзь правілаў.

Асноўным законам дзяржавы з’яўляецца Канстытуцыя. Гэтае слова так сама паходзіць з лацінскай мовы, дзе яно азначае ‘устанаўленне, установа’. У нямецкай мове існуе два тэрміны на гэтае слова *der Verfassung* і *das Grundgesetz*. Першае слова было ўтворанае ад дзеяслова *verfassen* ‘складаць, ствараць’, што ў сваім родзе з’яўляецца жаданнем перадаць адметную рысу лацінскага тэрміна. Другое слова ўтворанае ад *der Grund* ‘падстава’ і *das Gesetz* ‘закон’ і такім чынам адпавядае яшчэ аднаму беларускаму тэрміну, які згадваецца ў прэамбуле Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь [1, с. 4], – асноўны закон. Аднолькава і ў польскай мове карыстаюцца як тэрмінам *kanstytucja*, так і *ustawa zasadnicza*, якія маюць ва ўсіх мовах аднолькавы сэнс.

Усе злачынствы адносяцца да крымінальнага права. У беларускай мове слова *крымінальны* з’явілася дзякуючы лацінскай, дзе яно паходзіць ад *crimen* ‘злачынства, віна’, такім чынам у беларускай мове гэта мае сэнс ‘злачыннага права’. У нямецкай мове ў выглядзе *das Strafrecht* ‘каральнае права’. Польская мова пазычыла гэта і ўтварыла тэрмін *prawo karne*.

Неад’емнай рысай крымінальнага права з’яўляецца злачынства. Само слова *злачынства* ў беларускай мове паходзіць ад словаў ‘зло’ і ‘чыніць’, або тое, што чыніць зло. Нямецкае *das Verbrechen* узыходзіць да адпаведнага дзеяслова, што азначае ‘утварыць віну’. У польскай мове існуе тэрмін *przestępstwo*, які паходзіць ад дзеяслова *przestępować* ‘пераступаць’. Гэта вельмі падобнае з рускім *преступление* ‘злачынства’, якое так сама паходзіць ад дзеяслова *переступить* ‘пераступаць’.

Рэферэндумы – агульнанацыянальнае галасаванне па вырашэнню розных пытанняў. У гісторыі Беларусі рэферэндумы адбываліся тройчы ў 1995, 1996 і 2003 гадах. Усе яны былі накіраваныя на ўнясенне змяненняў і дапаўненняў у асноўны закон – Канстытуцыю. Беларускай і польскай мовы ўзялі яе даслоўна з лацінскай, дзе слова *referendum* узнікае ад дзеяслова ў першай

асобе адзіночнага ліку *refero* ‘адказваю, паведамляю’ такім чынам гэае слова магчыма перакласці як ‘адказ, паведамленне’. У сваю чаргу нямецкая мова карыстаецца, як гэтым лацінскім тэрмінам, так і ўласным – *der Volksabstimmung* ‘народнае галасаванне’. Неабходна заўважыць, што беларуская юрыдычная лексіка так сама мае тэрмін “Народнае галасаванне”, напрыклад, ён ёсць у назве другой главы Канстытуцыі [1, с. 19]. У польскай мове існуе толькі дадатковы тэрмін – *referendum ogólnokrajowe* ‘рэферэндум агульнадзяржаўны’.

Адной з самай важнай частцы грамадзянскага права, з’яўляецца спадчыннае права, аб’ектам якога з’яўляецца спадчына фізічнай асобы. Слова *спадчына* яшчэ да рэвалюцыі мела сэнс маёмасці, якая засталася пасля смерці каго-небудзь і перайшла ва ўласнасць іншага [2, с. 119]. Неабходна заўважыць, што ў беларускай мове слова *спадчына* настолькі асаблівае, што нават не мае асобнага дзеяслова, а выкарыстоўваецца толькі ў словазлучэннях. Нямецкі тэрмін *der Erbe* паходзіць ад адпаведнага дзеяслова *erben* ‘атрымліваць у спадчыну’. А вось у польскай мове гэтаму тэрміну адпавядае слова *dziedzictwo* якое, хутчэй за ўсё, паходзіць ад дзеяслова *odziedziczyć* ‘атрымаць у спадчыну’.

Тэрмін *фізічная асоба* – азначае перш за ўсё асобу матэрыяльную, чалавека, які карыстаецца сваімі грамадзянскімі правамі. Нямецкая мова дае гэты тэрмін у выглядзе *natürliche Person*. Але калі перакладаць слова *natürliche* атрымаецца, што яно мае наступны асноўны сэнс ‘натуральны’ або ‘сапраўдны’. Такім чынам *natürliche Person* азначае ‘сапраўдная асоба’ і гэта можа сведчыць ужо аб жаданні нямецкай мовы лепей адлюстраванне сэнс гэтага тэрміна. На польскай мове ён будзе амаль аднолькавы з беларускай – *osoba fizyczna*.

Пачнём з вельмі важнага для грамадзянскага права тэрміна, як *юрыдычная асоба*, па-нямецкі гэта будзе *juristische Person*, а па-польскі *osoba prawna*. Такім чынам, мы бачым, што беларуская і польская мовы ў якасці адлюстравання слова *Person* карыстаюцца ўласнымі *асоба*. Аднак, польская мова ўжывае ў сабе калькаваны варыянт слова “юрыдычны”, такім чынам яна імкнецца захаваць сваю індывідуальнасць.

Але немагчыма сябе ўявіць дзейнасць прававых нормаў без юрыдычнай навукі. Ва ўсіх трох мовах гэтыя тэрміны створаны калькаваннем – *юрыдычная навукa*, *Rechtswissenschaft* і *nauki prawne*.

Безумоўна ўсе тры мовы трымаюць у сябе словы аднолькавыя, напрыклад *парламент* / *das Parlament* / *parlament*, *прэзідэнт* / *der Präsident* / *prezydent* або *партыя* / *der Partei* / *partia* і г.д. – гэта словы агульнага характару для еўрапейскіх моў, якія маюць адзіны сэнс і вельмі падобнае гучанне.

Такім чынам мы можам вызначыць падабенства шматлікіх тэрмінаў у іх выглядзе, але ёсць і адрозненні, якія маюць уласнае паходжанне, і некаторыя яшчэ і замяняюць агульныя тэрміны. З разгледжаных намі 15 тэрмінаў толькі 3 з’яўляюцца поўнаасцю ідэнтычнымі ва ўсіх трох мовах, астатнія 12 – уласныя, утвораныя часам, але навукоўцамі, якія карысталіся метадам калькавання.

ЛІТАРАТУРА

1. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь (са змяненнямі і дапаўненнямі) на беларускай і рускай мовах. – Мінск : «Беларусь», 2009. – 92 с.
2. Баханькоў, А. Я. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / А. Я. Баханькоў. – Мн. : Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
3. Арцибасов, И. Н. Немецко-русский юридический словарь / И. Н. Арцибасов / под ред. П. И. Гришаева, М. Беньямина. – М. : АБИ Пресс, 2010. – 616 с.
4. Монахова, Н. И. Немецко-русский юридический словарь / Н. И. Монахова, И. Н. Арцибасов, Н. В. Чистюхина / под ред. П. И. Гришаева, М. Беньямина. – М. : РУССО, 2000. – 624 с.
5. Большой юридический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://petroleks.ru/dictionaries/dict_big_law.php. – Дата доступа: 14.02.2018.
6. Польский юридический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.slownik-polsko-niemiecki.eu/woerterbuch/recht/glossar/7,,PL,PL,.html>. – Дата доступа: 14.02.2018.